

W. F. Renaud, *Wereldleed en kindervreugd. Speelgoed voor de Nederlandse markt, 1860-1960. World sorrows and children's delight. Toys for the Dutch market, 1860-1960. Schmerzen der Welt und Freuden von Kindern. Spielzeug für den niederländischen Markt, 1860-1960* (Arnhem: Nederlands Openluchtmuseum, Deventer: Speelgoed- en blikmuseum, 1999, 174 blz., f49,50, ISBN 90 70300 21 4).

Voor Renaud was het inrichten van een speelgoedwinkel in het Openluchtmuseum, waar hij sinds 1976 als conservator werkzaam is, de aanleiding tot het schrijven van dit boek. In het bestek van vijftig bladzijden beschrijft hij ontwikkelingen in de speelgoedindustrie die van invloed zijn geweest op de consumptie van speelgoed in Nederland. Het bronnenmateriaal bestond uit collecties van musea, catalogi en geïllustreerde prijslijsten van producenten. Een belangrijke constatering van de schrijver is dat het in Nederland nooit tot een goed ontwikkelde speelgoedindustrie is gekomen; slechts een klein deel van het speelgoed werd in Nederland vervaardigd. Nederland importeerde vooral speelgoed uit Duitsland ('Neurenberger waren'), dat al sinds de achttiende eeuw een voorspong had op andere landen door een aanbod van een breed assortiment speelgoed. Het speelgoed wordt beschreven als handelsobject waar internationale concurrentie het aanbod voor een belangrijk deel bepaalde. Daarnaast wijst de schrijver op invloeden van de technologie, die niet alleen leidden tot innovaties in materiaalkeuze en ontwikkeling van huisindustrie naar serieproductie, maar ook tot imitaties van nieuwe technologische ontwikkelingen (auto's, vliegtuigen, boten, treinen). Politiek en actualiteit hadden tot gevolg dat er oorlogsspeelgoed werd geproduceerd en als tegenhanger daarvan vreedzaam speelgoed in de vorm van bijvoorbeeld boerderijdieren. Nieuwe opvattingen op het gebied van opvoeding leidden al in de tweede helft van de negentiende eeuw tot educatief speelgoed: (blok)puzzels, gezelschapsspelen, bouw- en constructiedozen. In de eerste decennia van de twintigste eeuw zouden onder invloed van de kunstzinnige stromingen als de Nieuwe Zakelijkheid en De Stijl (ontwerper en architect Gerrit Rietveld) eenvoudige vormen van vooral houten speelgoed op de markt komen. Daarmee werden nieuwe vormen van artistiek speelgoed gepropageerd vanuit de optiek 'eenvoud is het kenmerk van het ware'. Dit werd echter geen commercieel succes. Ook in andere landen bleef dit esthetisch speelgoed een verschijnsel in de marge.

Het tweede deel van het boek bevat 32 paginagrote foto's van tableaux, een groepering speelattributen aan de hand van een thema, met op de nevenpagina verklarende teksten in het Nederlands, Engels en Duits. In een bijlage worden de attributen van de tableaux overzichtelijk omschreven, waarbij aandacht is voor het gebruikte materiaal, land van herkomst, producent, tijdstip van productie en de vindplaats ervan in bestaande collecties.

De schrijver is er goed in geslaagd een overzicht te geven van de ontwikkeling van de speelgoedindustrie en de factoren die daarop van invloed zijn geweest. Het is ook niet meer dan dat. Zijn belangrijkste conclusie dat het in Nederland nooit tot een eigen speelgoedindustrie is gekomen vanwege het ontbreken van nationalistische sentimenten en politieke stellingnames die men met speelgoed wilde uitdragen, wordt dan ook niet goed onderbouwd. In de eerste plaats ontbreekt elke verwijzing naar Nederland als handelsland, waar industrie altijd een ondergeschikte rol heeft gespeeld. In de tweede plaats is voor zo'n conclusie een geheel ander en breder opgezet onderzoek nodig, namelijk van de perceptie van speelgoed in het kader van opvoeding, onderwijs, opvoedingstheorieën, vrijetijdsbesteding, vigerende kindbeelden en voorkeuren voor een bepaald soort speelgoed in het kader daarvan. Daarnaast is het jammer dat de auteur in zijn betoog en conclusies nauwelijks is te controleren vanwege het ontbreken van literatuurverwijzingen bij de tekst. Uit de literatuurlijst is echter op te maken dat er op het gebied van kinderspeelgoed op de internationale markt al aardig wat literatuur voorhanden is.

De index met merk- en fabrieksnamen van speelgoed en namen van fabrieken, komt, zeker voor verzamelaars van speelgoed, de toegankelijkheid van het boek zeer ten goede.

Marjoke Rietveld-van Wingerden

J. van Osta, *Het theater van de staat. Oranje, Windsor en de moderne monarchie* (Historische reeks; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1998, 287 blz., f39,50, ISBN 90 284 1822 9).

De Europese monarchie verkeerde in de vorige eeuw in een permanente legitimiteitscrisis die rond 1900 uitliep op een verbluffende herrijzenis dankzij een frappante transformatie tot koningschap bij de gratie van de natie. In Groot-Brittannië en Nederland bijvoorbeeld, verloren de vorsten in de negentiende eeuw hun staatkundige macht aan ministers die politiek verantwoordelijk waren aan notabelen-parlementen; er leek voor het koningschap nog nauwelijks een reden van bestaan te zijn. Dat veranderde toen met de uitbreiding van het kiesrecht in de jaren 1880 de toekomstige massademocratie zich aandiende. De natie bestond toen niet meer alleen uit notabele censuskiezers, maar ook uit nieuwe sociale groepen. Hun vurige nationalisme en imperialisme integreerde beide elementen echter binnen de natiestaat. In die tijd van nationale zelfverheerlijking vonden het Britse en Nederlandse koningschap een nieuwe functie en bestaansrecht als nationaal symbool. In het Verenigd Koninkrijk representeerde de monarchie een vitale grote mogendheid en trots imperium. In Nederland symboliseerde Oranje de boven de partijen staande nationale eenheid van een sociaal en religieus verdeelde bevolking. In beide landen vertegenwoordigden de vorsten de veronderstelde continuïteit met het verleden in een zich snel moderniserende samenleving. Over de manier waarop zij hun symbolische, ceremoniële taken vervulden, gaat deze zaakrijke comparatieve studie.

Op basis van zijn grote belesenheid in Britse en Nederlandse literatuur en eigen onderzoek in bronnen rond het ontstaan van Koninginnedag beschrijft en analyseert Van Osta de vormen waarin de twee monarchieën ongeveer tegelijkertijd een nieuwe functie vonden. Omdat die functie nauw aansloot bij de pseudo-religie rondom de staat en neerkwam op een publiekgericht rollenspel, typeert Van Osta haar als het theater van de staat. Tegelijkertijd noemt hij haar een maatschappelijke functie van de monarchie. Dat is verwarrend. Maar het geeft wel aan hoe ingewikkeld het onderzoeksterrein wordt als staat en samenleving elkaar gaan doordringen. Van vorsten vereiste het niet alleen afstandelijk publiek ceremonieel, maar ook (naarmate de twintigste eeuw vorderde) een menselijk accent aan een van oorsprong sacrale instelling. Overigens viel de ceremoniële expansie in Groot-Brittannië en Nederland samen met een vergelijkbare optuiging van het theater van de staat in andere monarchieën. Het was circa 1900 een ware wedstrijd welke monarchie de indrukwekkendste plechtigheden organiseerde.

Met veel vertelplezier en eruditie verhaalt Van Osta hoe in Groot-Brittannië vorsten als Victoria, Edward VII, George V, VI en Elisabeth II zich met meer of minder succes van hun representatieve rol kweten. Veel hing af van hun talent voor publiek optreden — en van adviseurs met gevoel voor *public relations*. Evenals Bagehot meent hij, dat er in het koninklijk imago een evenwicht moet bestaan tussen verhevenheid en menselijkheid. Dat werd pas een probleem in deze eeuw, toen de democratische monarchie bereid was het volk tegemoet te komen door haar menselijke gezicht te beklemtonen en haar privéleven openbaar te maken via de media. Het precedent voor de opzet van de Windsors de media te gebruiken en zichzelf onbedoeld te ontluisteren, vindt Van Osta bij de koningin-moeder die in de jaren 1930 zichzelf en haar gezin als doorsnee-gezinnetje via de pers reeds trivialiseerde.